

Yüksek Lisans Öğrencisi
Yusuf TAŞ

*Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tarih Ana Bilim Dalı
yusuf_tas@hotmail.com*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6916-8624>

Eser Geçmişi / Article Past: 31 Eki 2018 / 13 Ara 2018

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.476786>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Tanzimat Dönemi Gazetecilerinin, Meşrutî Yönetime Geçiş Sürecinde Millet Meclisi Üzerine Düşünceleri

The Thoughts of Journalists of the Tanzimat Period on the National Assembly during the Transition Process into the Constitutional Management

Öz

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl boyunca imparatorluğun birçok yerinde patlak veren isyanlar, idarede yaşanan istikrarsızlıklar, ekonomik ve sosyal hayattaki bozulmalarla zor bir süreçten geçmektedir. Devletin bu durumu, başta padişahlar olmak üzere dönemin devlet adamlarını kurtuluş çareleri aramaya ve ıslahatlar yapmaya yöneltti. Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından ilan edilen Tanzimat Fermanı, bu düzenlemelerin en kapsamlısıydı. İdari ve hukuki olarak yenilikler getiren ve aynı zamanda bir döneme adını veren Tanzimat, Batılı fikirler benimseyen aydın bir zümrenin doğmasına da zemin hazırladı.

"Hürriyet" ve "eşitlik" gibi kavramların etrafında birleşen Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi Tanzimat aydınları, gazeteler aracılığıyla bu görüşlerini beyan etmeye ve Babiâli'ye karşı muhalefete başladılar. Özellikle, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin yayın organı olarak Londra'da çıkarttıkları Hürriyet Gazetesi'nde, "Millet Meclisi" kavramı üzerinde sıkça duran Namık Kemal ve Ziya Paşa, hükümetin bu meclis karşısında "sorumlu" olması halinde, devletin bir çok probleminin ortadan kalkacağını öne sürdüler. Bu çalışmada Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın, Hürriyet Gazetesi'ndeki makalelerinden istifade edilerek, Türkiye'de demokratik hayatın başlangıcında, yaptıkları katkılar belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Namık Kemal, Ziya Paşa, Tanzimat Dönemi, Basın, Osmanlı Devleti, Meşrutiyet, Millet Meclisi.

ATIF: TAŞ Yusuf, "Tanzimat Dönemi Gazetecilerinin, Meşrutî Yönetime Geçiş Sürecinde Millet Meclisi Üzerine Düşünceleri" **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 4/3 (Aralık-2018), s. (181-193)

CITE: TAŞ Yusuf, "The Thoughts of Journalists of the Tanzimat Period on the National Assembly during the Transition Process into the Constitutional Management" **Journal of History and Future**, 4/3 (December- 2018), pp. (181-193)

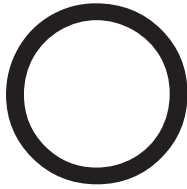
Abstract

Ottoman Empire went through a hard process during 19th century along with the riots that broke out throughout the country, instability in administration and the corruption in social and economic life. This situation of the state prompted the officials of the term, especially the padishahs, to look for solutions for the salvation and to make reforms. The rescript of Gülhane (Tanzimat fermanı) , announced by Mustafa Reshit Paşa, was the most extensive of these regulations. Tanzimat which brought innovations to administration and law set ground for the birth of an enlightened class adopting western opinions.

Tanzimat intellectuals such as Namık Kemal and Ziya Pasha who merged under the notions like "Independence" and "Equality" started to declare these views through the newspapers and to oppose Babiali. Namık Kemal and Ziya Pasha often putting emphasis on the concept of "The National Assembly" especially in the Independence Newspaper which they published in London as the media organ of New Ottomans committee, put forward that many state problems would dissappear if the government was to be "in charge" in front of this assembly. In this study, the contributions that Namık Kemal and Ziya Pasha made at the beginning of democratic life in Turkey will be tried to be identified.

Keywords: Namık Kemal, Ziya Pasha, Tanzimat Period, Press, Ottoman Empire, Constitutionalism , The National Assembly.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin idari, siyasi, askeri, içtimai, hukuki ve ekonomik alanlarda gerileme yaşadığı dönemde, Avrupa; Aydınlanma Çağını yaşıyor, Batı Uygarlığının temellerini atıyordu. Batı'nın bu yükselişi karşısında, hemen her alanda yaşanan gerileme, Osmanlı devlet adamlarını köklü reform arayışlarına yöneltti. Fransız Sefir ve hukuk adamı Eduard Philippe Engelhardt'ın tasviriyile; teknesi, direkleri, yelkenleri yenilenmeye ve tamire muhtaç ve tayfası değiştirilmek gereken bir gemiye benzeyen¹ imparatorluk; değişime, dönüşüme muhtaçtı. Aksi takdirde, Kaptan-ı Derya Halil Paşa'nın 1830'da Rusya dönüşünde ifade ettiği gibi, Asya'ya dönmekten başka çare kalmayacaktı.²

Sadrızam Mustafa Reşid Paşa, bu düşüncelerden hareketle Tanzimat Fermanı'nı hazırlayarak, Sultan Abdülmecid Han'a kabul ettirdi. Böylelikle hem yasal çerçevede bir reform gerçekleşecek, hem de Karal'ın işaret ettiği gibi İngiltere ve Fransa'nın destekleri sağlanarak, 18 inci yüzyılın başından beri devam eden islahat tamamlanacaktır.³ Büyük ölçüde bozulan devlet nizamını yeniden düzenlemeye yönelik ilkeler içeren Tanzimat, idarede birkaç asırdan beri hüküm sürmekte olan keyfilik yerine "kanun" ve "nizamı"; emniyetsizliğe karşı da "güveni" yerleştirmeyi amaçlıyordu. Bu bakımdan Hatt-ı Hümayun, devlet-vatandaş ilişkilerinde de

1 Engelhardt, Eduard Philippe , "*Türkiye ve Tanzimat, Devlet-i Osmaniye'nin Tarih-i Islahatı 1826'dan 1882'ye*", Yay. Haz.: Erol Kılınc, İstanbul, 2017, s. 25

2 Eryılmaz, Bilal, "*Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*", İstanbul, 1992, s. 75

3 Karal, Enver Ziya, "*Osmanlı Tarihi V. Cilt Nizam-ı Cedid ve Tanzimat (1789-1856)*", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2007, s. 169-170

yeni bir anlayış getirmekteydi.⁴

Tanzimat'la birlikte teokrasi ile bütünleşmiş olan mutlak monarşinin yetkileri de belli hukuk ilkeleri ve yasalarla sınırlandırılmak istendi.⁵ Devletteki idari anlayış, yavaş yavaş seküler bir yapıya dönüştü. "Surette Laiklik" denilebilecek bu süreçte, laikliğe benzer bir takım kurumlar oluşurken, sistem olarak laikliği doğuracak uygulamalar yapıldı. Böylece din; sahip olduğu merkezi ağırlığı giderek kaybetti.⁶

İdari ve sosyal hayatta yenilik hareketlerinin en yoğun uygulandığı dönem olan Tanzimat, tabana indirgenememesi, özümsememesi, uygulamada yaşanan sorunlar ve sefaretler eliyle yapılan dış müdahaleler nedeniyle istenilen sonuçları veremedi. Ancak Tanzimat, daha medeni ve daha insani bir toplumun oluşmasına, Batılı fikirlerin ortaya çıkmasına, cumhuriyete kadar uzanacak bir aydınlanma sürecinin başlamasına olanak sağladı. Ayrıca Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan aydınlar, meydana getirdikleri düşünce mirası ile kendilerinden sonra gelenleri etkilerken, cumhuriyeti kuran kadrolarda da doğrudan izler bıraktılar.⁷

Osmanlı'da Fikir Gazeteciliği

Gutenberg'in 1440'ta hareketli matbaayı kullanmasıyla birlikte, Avrupa siyasi ve içtimai hayatında devrim niteliğinde gelişmeler yaşandı. Cehaletle mücadelelenin en etkin aracı olan matbaa sayesinde, "bilgi" kısa sürede çoğalıp, geniş halk kitlelerine ulaşır hale geldi.

Osmanlı Devleti, Gutenberg'den yaklaşık yarım asır sonra 1493'te Endülüs Yahudileri aracılığıyla matbaayla tanışmıştı. Ancak ekonomik ve toplumsal dengeler nedeniyle devlet eliyle matbaacılık ancak 1728'de Mütferrika Matbaasıyla yapılabildi. Ortaya çıkan 300 yıllık farkın yarattığı sancılar hemen her alanda kendini hissettirirken, Ali Suavi Efendi bu durumu, "Telafisi kabil olmayan mazi"⁸ olarak nitelendirmiştir.

İmparatorluk topraklarında gazetenin gelişim süreci incelendiğinde ilk süreli yayınların Fransız Konsolosluğu tarafından İstanbul'da çıkartıldığı görülür. 1795'de "Bulletin des Nouvelles" ve 1796'da "Gazette Française de Constantinople"

4 Eryılmaz, age, s. 98

5 Aktel, Mehmet, "Tanzimat Fermanı'nın Toplumsal Yansıması", Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, 1998, s. 177-184

6 Okumuş, Ejder, "Gelenek, Kimlik, Bireşim: Kültürel Kesişmeler ve Sanat" Uluslararası Sempozyumu Bildirisi", Ankara, 2005, s. 9-36

7 Örneğin, Gazi Mustafa Kemal, İkinci İnönü Zaferi sonrası kendini kutlayan Namık Kemal Bey'in oğlu Ali Ekrem Bolayır'a teşekkür etmek için cevaben gönderdiği telgrafta Namık Kemal'in hakkını şu ifadelerle teslim etmektedir: "İstihbarat zabiti vasıtasıyla Dersaadette Namık Kemal Zade Ali Ekrem Beye; Anadolu'nun ruhu bütün feyz-i mukavemetini âbâ-i tarihten almıştır. Bize bu mukaddes feyzi nefheden ervah-ı ecdat arasında mükerrer babanızın pek büyük mevkii vardır. Mecruh vatanın halâs-ü istiklâli için ölmek yolunda bugünkü nesle tâlim-i fedakârî eden büyük Kemal hakkında tekrar-i tazimata vesile olan telgrafta namınıza arz-ı şükran-ı mahsus eylerim efendim. 10 Nisan 337" (Kuntay, Mithat Cemal, "Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında C. I", İstanbul, 1944)

8 Tütengil, Cavit Orhan, "Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1867-1967)", İstanbul, 1985, s. VI.

İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. 1821-1831 yılları arasında ise İzmir'de "Le Spectateur Oriental", "Le Smyrneen", "Le Courrier de Smyrne", "Journal de Smyrne" gibi Fransızca gazeteler yayımlanmıştır.⁹ Bu gazeteler genel olarak Fransız İhtilali'nin propaganda aracı olarak kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde gazetenin önemini idrak eden ilk devlet adamlarından birisi Mısır Hıdivi Mehmet Âli Paşadır. 20 Kasım 1828'de Kahire'de yarısı Türkçe, yarısı Arapça ilk yerli gazete *Vakay-i Mısıriye* yayın hayatına başlarken,¹⁰ yine Mehmet Âli Paşa'nın emriyle 2 yıl sonra Girit'te *Vakay-i Giridi*'ye çıkartıldı. Devletin resmi gazetesi *Takvim-i Vekâyi* ise ıslahatlarını direkt olarak halka ulaştırmak isteyen yenilikçi padişah II. Mahmud'un emri ile 1831'de yayımlandı. Bu gazeteyi 1840'da İngiliz Tüccar William Churchill tarafından çıkartılan devlet destekli yarı resmi gazete *Ceride-i Havadis* takip etti.¹¹

Türkiye'de özel teşebbüsle çıkan ilk gazete ise *Tercüman-ı Ahval*'dir. Tanzimat'ın ardından, iyi eğitilmiş, Garplı fikirlerle tanışmış ve dünyanın yaşadığı değişimin ve gelişimin farkında olan bir aydın kesim oluşmuştu. Fikirlerini gazete yoluyla halka ulaştırmak isteyen bu aydınların başında da Agâh Efendi ve Şinasi geliyordu. Agâh Efendi'nin ilk gazete sahibi olarak tarihe geçmesini sağlayan *Tercüman-ı Ahval*, 6 Rebiülahir 1277 (21 Ekim 1860) tarihinde ilk sayısı ile okurlarının karşısına çıktı. Gazete, önceleri haftada iki gün çıkıyordu. 22 Ocak 1861'den sonra haftada üç, daha sonraları da haftada dört-beş gün yayınlandı.¹²

Koloğlu'na göre, Türk toplumunun "Akılcılık Bildirgesi"¹³ sayılan *Tercüman-ı Ahval*'in mukaddimesi Şinasi tarafından kaleme alınmıştır. Daha gazetenin ilk sayfalarında, kanunlarla mükellef olan halkın, vatanın menfaati için söz söyleme hakkına da sahip olduğu belirtilmektedir. Şinasi, Türk toplumunun demokratik olarak kendisini ifade etmesi gerekliliğinin belki de ilk örneklerinden birini, "Madem ki bir heyet-i ictimaiyede yaşayan halk bunca vezâif-i kanuniye ile mükelleftir, elbette kalen ve kalem kendi vatanının menafiine dair beyan-ı efkâr etmeği cümle-i hukuk-ı müktesebesinden addeyleyler. Eğer şu müddeaya bir sened-i müsbit aranılacak olsa, maarif kuvveti ile zihni açılmış olan milel-i mütemeddinenin yalnız politika gazetelerini göstermek kifayet edebilir."¹⁴ sözleriyle belirtmiştir.

Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa'nın Yönetim Anlayışı

Tanzimat dönemi gazetecilerinin birçoğu, Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa ile ters düşerek, baskıcı buldukları yönetim anlayışını eleştirmişlerdir. Âli Paşa, bir meşrutiyetçilik veya temsilî hükümet teklifine karşı sert tavır almaktadır. Ali Paşa'ya

9 Kahraman, Alim, "Türk Edebiyatı", TDV (Türkiye Diyanet Vakfı), İslam Ansiklopedisi, Cilt: 28, Ankara 2003, s. 121-125

10 Koloğlu, Orhan, "Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi", İstanbul, 2015, s. 24

11 Nalcioğlu, Belkıs Ulusoy, "Osmanlı'da Muhaliif Basının Doğuşu", İstanbul, 2013, s. 63

12 Topuz, Hıfzı, "II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi", İstanbul, 2003, s. 19

13 Koloğlu, age, s. 45

14 *Tercüman-ı Ahval*, No: 1, 6 Rebiülahir 1277, (22 Ekim 1860), s. 1

göre, imparatorluğun çok uluslu yapısı nedeniyle, devletten ayrılma niyetinde olan pek çok milletin temsil edileceği bir meclisin kurulmasına yönelik her hareket engellenmelidir. Âli Paşa, bu düşüncesini şöyle ifade ediyor:

“Osmanlı İmparatorluğu, on iki veya on dört millettten meydana gelir, ne yazık ki, bilhassa Hıristiyan halkları birbirinden ayıran dinî ve ırkî husumetlerin sonucu olarak, bu milliyetlerin her biri, gerekli imtiyazlar elde etmek konusunda henüz büyük bir istek göstermezler. Eğer seçimler yoluyla aday gösterilen kimseler bugün bir araya getirilecek olursa, böyle bir millî meclis, akla gelebilecek büyük skandallara sebebiyet verir.”¹⁵

Âli Paşa, ülkenin yönetiminin de beş altı kişinin elinde toplanması gerektiğini inanmaktadır: “Cenab-ı Hak bu millet ve memleketin saadet-i halini beş altı kişiye tevdi etmiş (emanet etmiş). Onlar hall ü akd-ı umur-ı devlet (devlet işlerini idare) edivermelidir.”¹⁶

Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa yönetim anlayışı olarak bu düşünceleri benimserken, Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa tarafından Sultan Abdülaziz Han'a hitaben yazılan bir mektup, Tanzimat aydınlarında heyecan yaratmıştır. “Padişahların sarayına en güç giren şey doğruluktur”¹⁷ sözleriyle başlayan mektupta, Paşa; Sultan Abdülaziz'e devletin kurtuluş yollarını anlatmaktadır. Eğitim, sanat ve ticaret gibi konuların dile getirildiği mektupta, Mustafa Fazıl Paşa tarafından üzerinde önemle durulan konu ise özgürlüklerdir. Fransa'yı, 1789'daki ihtilalden 30 yıl sonra müreffeh bir konuma getiren kavramın bu olduğunu savunan Fazıl Paşa, Padişahı da yönetim şeklini değiştirerek, devleti kurtarmaya çağırılmaktadır:

“... İşte ihtilali mezkurede yani istihsali hürriyetten otuz sene sonra, evet efendim, hesabım doğrudur tamam otuz sene sonra her şey tebdil-i suret eyledi. Ve Fransız milleti, hürriyet sayesinde, dünyanın en faal ve en zengin milletlerinden mağdud oldu... Bunun sebebi oldur ki; Milletler maddeten dahi hürriyetle mağmur olurlar. Ve her nerede muhafaza-i hukuk olunmaz, orada akıbet yiyecek ekmek bulunmayacak dereceye inilir. Şevketlü padişahım; tebdili usul-i idare ile devleti kurtarınız.”¹⁸

Mustafa Fazıl Paşa'nın bu mektubunun ardından, Yeni Osmanlılar'da Paşa'ya karşı derin bir saygı belirdiği görülmektedir. İstanbul'da ise *Tasvir-i Efkâr* ve *Muhbir Gazetesi* tarafından yapılan yayınlar neticesinde 12 Mart 1867'de Âli Kararname¹⁹ çıkartılmış ve basına ağır yaptırımlar getirilmiştir. *Tasvir-i Efkâr* yazarı Namık Kemal Erzurum'a, *Muhbir* yazarlarından Ali Suavi Kastamonu, Ziya Paşa ise Kıbrıs'a, gö-

15 Mardin, Şerif, “*Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*”, Çev.:Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İstanbul, 2015, s. 27

16 Eryılmaz, age, s.153

17 İslam Araştırmaları Merkezi, Mustafa Fazıl Paşa, “*Paris'den Bir Mektup*”, s. 1

18 İslam Araştırmaları Merkezi, Mustafa Fazıl Paşa, “*Paris'den Bir Mektup*”, s. 15

19 Âli Kararname gereği, hükümet genel menfaatler icab ettirdikçe, doğrudan gazete ve dergilerin geçici veya tûmden tatil olunması için doğrudan karar verebilme yetkisini edinmiştir. Geçici olduğu öne sürülen kararname, II. Abdülhamit döneminde dahi uygulanmıştır. (Nalcioğlu, age, s. 166-167)

revlendirme adı altında bir nevi sürgün edilmiştir. Söz konusu yazarlar Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti ile Paris'e kaçtı. Onlara, *Tercüman-ı Ahval*'in sahibi Agâh Efendi'de dahil oldu. Daha önce Veli Efendi Çayırı komplosunu tertipledikleri için gıyaplarında 15 sene Akka'da Kal'a-bendliğe mahkum edilen Mehmed, Reşad ve Nuri Beyler de, Ebuzziya'ya göre Mustafa Fazıl Paşa'nın yardımıyla Paris'e kaçtılar.²⁰

Avrupa'daki sekiz Türk ihtilalcisi, Ziya Paşa, Agâh Efendi, Kemal Bey, Nuri Bey, Suavi Efendi, Mehmet Bey, Reşat Bey ve Rifat Bey Türkçe bir ihtilal gazetesi çıkartılması için 10 Ağustos 1867'de müzakere yaptılar. Toplantının sonunda alınan kararlar gereğince, Suavi Efendi *Muhbir* diye bir gazete çıkaracak, bunu Ziya Bey'le, Kemal Bey'in *Hürriyet*'i çıkarmaları takip edecektir. Üçüncü karar, 250 bin Fransız Frangı sermaye konulacak ve dördüncü kararda, sermayenin Ziya Bey'in emrine verilmesi olacaktır.²¹

Avrupa'da muhalefete başlayan Yeni Osmanlılar'ın yayın organı olarak Ali Suavi tarafından 31 Ağustos 1867'de *Muhbir* Gazetesi çıkartıldı. *Muhbir*, 3 Kasım 1867'ye kadar 50 sayı yayımlandı. Ancak cemiyette yaşanan görüş ayrılıkları nedeniyle Ali Suavi'ye mektup yazan Namık Kemal ve Ziya Paşa, artık cemiyetin mühürünü kullanmamasını istediler.²² 29 Haziran 1868 tarihinde ise Namık Kemal ve Ziya Paşa tarafından *Hürriyet* Gazetesi yayın hayatına başladı.

Hürriyet Gazetesi'nde Millet Meclisi Üzerine Düşünceler

Namık Kemal ve Ziya Paşa, edebiyatçı kimliklerinin yanı sıra aynı zamanda yaşadıkları devrin aydın sorumluluğunu taşıyan entelektüel birer şahsiyet olarak memleketin yol aldığı kötü gidişatı değiştirmek üzere siyasî bir mücadeleye başladılar.²³ Bu mücadelenin en hırçın verildiği yayın organı *Hürriyet* Gazetesidir. Gazetede, Babiâli çok sert üsluplarla eleştirilmiştir. Namık Kemal, 63'ncü²⁴ sayıya kadar en ağır yazılarını yine bu gazetede kaleme almıştır.

Hürriyet bir haber gazetesi değil, bir düşünce gazetesidir ve yazılarda genellikle kolektif bir hava vardır. Gazete, parlamenter rejimi savunuyordu. "Meşveret"

20 Çelik, Hüseyin, "*Ali Suavi ve Dönemi*", İstanbul, 1994, s. 32

21 Bu görev dağılımı sonrasında Ziya Paşa'ya 3 bin, Namık Kemal'e 2 bin, Rifat Bey'e 2 bin, Suavi ve Agâh Efendi'ye bin 500'er, Reşat ve Nuri Beylere ise biner Frank maaş bağlanır. (Kuntay, Mithat Cemal, "*Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*", İstanbul, 2014, s. 55, 57)

22 Bu ayrılığa gerekçe Suavi Efendi'nin *Muhbir*'de tuttuğu yoldur. Namık Kemal ve Ziya Paşa, Suavi Efendi'ye gönderdikleri mektupta, Suavi'nin tutum ve davranışlarının Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyeleri arasındaki fikir birliğine ve görüşlerine uymadığı ifade edilmiş ve bu nedenle artık cemiyetin damgasının *Muhbir*'de kullanılmaması istenmiştir. (Ebuzziya Tevfik, "*Yeni Osmanlılar Tarihi*", Bugünkü Türkçeye Uygulayan Şemsettin Kutlu, İstanbul, 1973, s. 181-182)

23 Uçman, Abdullah, "*Tanzimat'tan Sonra Edebiyat ve Siyaset: Namık Kemal ve Ziya Paşa Örneği*", *Türkiyat Mecmuası*, c. 24, 2014, s. 113-128

24 Mustafa Fazıl Paşa'nın *Hürriyet*'in yayınına ara verilmesini istemesi dolayısıyla Namık Kemal, gazeteden ismini çekerek *Hürriyet*'le bağımlı 63'ncü sayıda kopardı. Bu sayıdan itibaren *Hürriyet* Gazetesi Ziya Paşa idaresinde 100'üncü sayısına kadar yayın hayatını sürdürdü. Namık Kemal ise Sadrazam Âli Paşa'nın Mühürdarı Mustafa Bey ve Viyana Elçisi Halil Şerif Bey'den gelen mektuplarla yurda dönmeye karar verdi. Gelen mektuplarda İstanbul'a dönüşünde bir sakınca olmadığı belirtilince, yola çıkan Namık Kemal, bir ay Viyana'da Halil Şerif Beyin misafiri olduktan sonra 25 Kasım 1870'de İstanbul'a geldi. (Ebuzziya Tevfik, *age*, s. 384)

(meclis) yolu kabul edilecek olursa bütün bozuklukların düzeleceği öne sürülüyordu.²⁵ İlk sayısı 29 Temmuz 1868'de yayınlanan gazetenin başyazısını kaleme alan Namık Kemal, "*Hubbü'l-Vatan Mine'l-Îmân*" başlıklı bu makalesinde, amaçlarını, "*Adaleti meşruayı mülkümüzde usul-ü meşveret vasıtasıyla meydana çıkarmaktır.*"²⁶ sözleriyle açıklamaktadır.

Namık Kemal, *Hürriyet*'in 4'ncü sayısında "*Ve Şerafehum Fil Emr*"²⁷ adlı makalesinde de meşveret konusu üzerinde durur. Yasama ve yürütmenin aynı elde toplanmasıyla, mutlak idareden kurtulmanın mümkün olmayacağını belirten Kemal, şu düşünceleri kaydeder:

"İkincisi usul-ü meşverettir ki o da birinci nüshamızda beyan olunduğu üzere kudret-i teşri' (kanun yapma yetkisi), erbab-ı hükümetin elinden almaktır. Devlet bir şahs-ı maneviyedir kanun yapmak onun idaresi, icra etmek ef'ali hükmündedir. Bunların ikisi bir elde oldukça hareketi hükümet, bir vakit ihtiyar-ı mutlakdan kurtulmaz. İşte şurayı ümmetin lüzumu bundan terettüb eder."²⁸

Hürriyet'in 24'ncü sayısında ise Rus Çarı Birinci Nikolay'ın Osmanlı Devleti için dile getirdiği "*Hasta Adam*" tabiri Namık Kemal'in yazı başlığında yer almaktadır. Medeniyetin en güzel noktasına kurulmuş olan Osmanlı Devleti'nin bu adla anılması karşısında yaşadığı üzüntüyü dile getiren Namık Kemal, gerekli tedbirler alındığı takdirde ise devletin sıhate kavuşacağını belirtmektedir. Makalenin başında yer alan dörtlüğünde eleştiri oklarını Fuad Paşa'ya yönelten Namık Kemal, şu ifadeleri kullanmaktadır:

"... *Hasta adam ta'bîri Fransızlar beyninde öyle bir vücûd-ı ma'nevîye'alem olmuştur ki başı Avrupa dediğimiz devlethâne-i medeniyetin en güzel bir noktasına yaslanmış ve kendi üç kıt'anın en mühim mevki'lerine uzanmış genç, dinç, güzel dünya durdukça yaşamaya müsa'idd bir koçak yiğit iken can çekişip yatıyor. Bî-çârenin nâmı ise Devlet-i 'âliyedir.*

*Ağlamaz mı bakıp ahvâl-i perîşânımıza
Dil ü can ile seven devletini, milletini.
Nice zâr olmayalım saltanatın hâline kim
Ne zamandır çekiyor, sadr u fu'âd illetini*"²⁹

Satırlarında yine kuvvetler ayrılığı üzerinde duran Namık Kemal, "... Öyle bir zamandayız ki, Babiâli kanun yapıyor, Babiâli hükmediyor, Babiâli icra ediyor, icraata yine Babiâli nazır oluyor. Padişah desek Babiâli anlaşılıyor, kanun desek kezalik, meclisi mahkeme desek kezalik, ahali desek hiç bir şey anlaşılmıyor."³⁰ söz-

25 Topuz, *age.*, s. 42

26 *Hürriyet*, No: 1, 29 Temmuz 1868, s.1

27 *Hürriyet*, No: 4, 20 Temmuz 1868, s. 1

28 *Hürriyet*, No: 4, **agm**

29 *Hürriyet*, No: 24, 7 Aralık 1868 s. 1

30 *Hürriyet*, No: 24, 7 Aralık 1868,s.2

leriyle Babiâli'yi eleştirir.

İlk Jön Türklerin önemli figürlerinden biri olan Ziya Paşa da, *Tercüman-ı Ahval*'den başlayarak, hem İstanbul hem de Avrupa'da yayınlanan *Muhbir Gazetesi* ile *Hürriyet Gazetelerinde* bazen kendi adıyla bazen de "Arif" mahlasıyla makaleler kaleme almıştır. Eğitim ve iktisat konuları üzerinde duran Ziya Paşa da meşveret usulünü benimseyerek, millet meclisi ile ilgili görüşlerini paylaşmış ve Cumhuriyet idaresinin faziletleri üzerinde durmuştur.

Ziya Paşa'ya ait olması kuvvetle muhtemel İstanbul *Muhbir*'in 32'nci sayısında yer alan "*Milel-i Muhtelif-i Osmaniyye'nin Ahvâl-ı Hazırasına Müte'allik Ba'zı Levâhiyattır*" başlıklı makalede, "Millet Meclisi" düşüncesine rastlanır:

"Gelelim Millet Meclisi bahsine. Vakıa, bir devletin otuz kırk milyon reayasının hayat ve mematı üç dört kişinin elinde olmaktan ise bir kaç yüz kişiden mürekkeb ve azası her sınıf kavmin muteberanından müretteb bir hey'etin elinde olmak daha evladır."³¹

Ziya Paşa, *Hürriyet Gazetesinin* ikinci sayısında kaleme aldığı tebrik yazısında ise, hürriyet konusuna eğilmektedir. "*Hürriyet ne güzel bir niğmettir*" diyen Ziya Paşa, ancak bunun kanunlarla kaide altına alınmasına işaret eder. Makalede hürriyet taraftarlarının uğradığı haksızlıklara dikkati çeken Ziya Paşa, idarenin değişmesini isteyen kendilerinin de bu baskılardan etkilendiğini ifade ediyor:

"... Babiâli silahının cümlesini aleyhimizde istiğmal eyledi. Yine bizi meydana sebatan bir hatve ayıramadıktan başka kendi mağlubiyetini bil cebriye ilan etti. Zira alemin mağlumudur ki biz idare-i cariyyenin asr-ı hazıra muvaffak olmadığımızdan, ... değiştirilmesi iddiasıyla meydana çıkmış idik. Babiâli idarenin devamını muhafaza için bizi ezmeye çabaladı. Akıbet kırmızı kitabda tahvili idarenin luzumunu itiraf ile beraber ekmeli taksilini dahi taahhüd eyledi."³²

Ziya Paşa, *Hürriyet*'in 25'nci sayısında yer alan "*Hatıra*" başlıklı yazısında da tarihten örneklerle, yönetim konusunu işler. Hükm etme yetkisini elinden bırakmak istemeyen yöneticilerin baskı ve zulme yöneldiğine dikkat çeken Ziya Paşa, bu durumun ise ihtilallerle sonuçlandığını anımsatır. Yazının son bölümünde İslam'ın yeryüzüne inmesinin ardından yaşananları da değerlendiren Ziya Paşa, Hz. Peygamber'in bile saltanat teşkil etmediğine vurgu yapmaktadır:

"Mesned-i iktidârda bulunanlar melûf oldukları hükm-i müstakilâneyi ellerinden çıkarmamağa kasd ile ahâlîden aldıkları kuvvet ve kudreti onların aleyhinde istimâl eylediler. Bu nizâdan nice ihtilâlât-ı mülkiyye ve muhâberât-ı milliye vukû buldu. Atina ve Isparta ve Roma ahalisi gibi bir takım milletler idare-i istiklaliye mezalimaneden yanmış olduklarından cumhur ile idareyi iltizam eylediler. Fakat bu hâlde dahi makâm-ı riyasete intihab olunan kimseler hırs u cebelisureti istiklalde

31 Muhbir, No: 32, 3 Zilkade 1283, (9 Mart 1867) s. 2

32 Hürriyet, No: 2, 6 Temmuz 1868, s. 2- 3

icrâ-yı nüfûz etmek aminesine düşüp bundan dahi nice şûriş ü keşâkeş tahaddüs etti. Arz-ı âlemde bu arbedeler olup dururken dini mübini İslam zuhura geldi. Zât-ı Cenâb-ı Peygamberi teşkil-i saltanat etmedi ve Hulefâ-i Râşidîn intihâb-ı ashâb ile idâre-i umûranasb olundular. Hall ü akd, umur u meham, ârâ-yı eşrâf, ashâb-ı gûzîn ve hükûm-i fetvay-ı şer-i mübîn ile karâr-pezîr-i icrâ olunurdu.”³³

Namık Kemal, 63'ncü sayıdan itibaren Hürriyet ile bağıını keserken, gazetesinin idaresini Ziya Paşa üstlenir. Ziya Paşa, 68'nci sayıda da Meclis düşüncesini işlemektedir. Ancak bu makalede Ziya Paşa farklı bir yöntem uygulamaktadır. “Rüya” şeklinde kaleme aldığı yazıda, kendisi ile Sultan Abdülaziz arasındaki hayali diyaloglar yer alır. Ziya Paşa, devleti kurtuluşa götürecek çareleri padişaha anlattıktan sonra, yine millet meclisinin faydaları üzerinde durur:

“Şevketlü efendim bu mesele hayli uzundur, fakat hülâsa olarak şu kadarcık arz ederim ki Millet Meclisi zat-ı şahanenizin meşru olan istiklalinizi kat'a ihlal itmez. Zira kulunuzun tasavvurundaki Millet Meclisinin nizamı, hududu, şeriyeden hariç bir şey olmadığından, istiklal-i saltanat nasıl Ahkamı Şeriye ile mahdud ise nizamı ile dahi o kadar mahdud olur. Mesela vükelanız hareket ve ef'âl ü vukû'larından naşi millet meclisinde mesul tutulmakta sizin istiklalinize dokunacak nedir? Eğer vükela istedikleri gibi ahaliye zulüm ve cefaa ve hazineyi yağma ederler ise sizin istiklalinizin kemaline mi delalet eder, böyle istiklali siz ister misiniz? Bu zatlar biperva bu kötülükleri etsinler dursunlar mı? Bu saltanat, bu memleket, bu millet batsın mı?”³⁴

Ziya Paşa, yukarıda belirttiğimiz “Hatıra” adlı makalesinde Hazreti Peygamberin bile saltanat teşkil etmediğini ifade ederken, “Rüya” olarak kaleme aldığı yazısında Padişahın saltanatına gayet saygılı bir üslupla yaklaşır ve bu maktamla bir problemi olmadığı izlenimi ortaya çıkar. O'na göre Millet Meclisi oluşmalı ve vükela bu meclise karşı sorumlu olmalıdır.

Ali Suavi'nin Hürriyet'in 78'nci³⁵ sayısında yer alan yazısında Sadrazam Âli Paşa'nın idam edilmesini istemesi dolayısıyla İngiliz Adliyesi kovuşturma başlattı. Bunun üzerine Ziya Paşa, 1870 yılı Mart ayında İsviçre'ye gitti. Gazetenin 89'uncu sayısından itibaren yayınlarını bu ülkede yaptı. Gazete, yüzüncü sayısının ardından kapandı.

Cumhuriyet İdaresi ile Şahsi İdarenin Farkı

Ziya Paşa, Hürriyet'in 99'ncü sayısında “Cumhuriyet İdaresi ile Şahsi İdarenin Farkı” başlıklı bir makale kaleme alarak, kıyaslama yapar. İsviçre'de bulunduğu esnada cumhuriyet idaresini yakından gözlemleyen Ziya Paşa, demokrasi ile yönetilen ülkelerde insanların belirli bir kişi ya da zümrenin zulmü altında kalmayıp eşit hukuka sahip olduğunu, gazetelerin de özgürce yönetimi tenkit edebildiğine dikkat çekmektedir. Sözü bir kez daha Millet Meclisi kavramına getiren Ziya Paşa,

33 Hürriyet, No: 25, 14 Aralık 1868, s. 8

34 Hürriyet, No: 68, 11 Ekim 1869, s. 2

35 Hürriyet, No: 78, 20 Aralık 1869, s. 2

cumhuriyetle yönetilen ülkelerde yer alan meclislerin işlevlerini anlatıyor:

“Cumhuriyet idaresinde, bir millet meclisi vardır. Bunun üyelerini halk seçer. Yani halkın en değerli ve bilgili olanları seçilip belirli bir süre için üyeliğe tayin olunur!. Yine halk arasında hamiyetlilikte ve bilgide en üstün olan bir kimse de geçici olarak bu meclisin başına getirilir.

Cumhuriyet idaresinde, her kişi medeni haklar bakımından ne kadar hürse, kanunların da o kadar esiridir. Kanunlar, ülkenin ve halkın ihtiyaçlarına göre meclis tarafından hazırlanır, oy çoğunluğu ile kanunlaşır. Bütün işler bu kanunlara göre yürütülür. Meclis, bunların koruyucusu, başkan da uygulayıcısıdır. Meclis, üyelerin öteki kimselerden farklılığı, üye seçilmiş olmak şerefinden ibarettir. Başkan da, geçici bir süre için, bu mevkie gelmiş olmaktan daha üstün bir imtiyaza sahip değildir. Bunlar aylık, yıllık, rütbe, nişan üye ve başkan olmadıklarından hiç biri ötekinden çekinmez. Başkan ve üye – herkes gibi- paylarına düşen vergileri öderler. Bunların faytonları, yaverleri, çavuşları, sırmalı cicili bicili üniformaları, sarayları, köşkleri yoktur. Hiçbiri görevleri yüzünden zengin olmayı düşünmezler.”³⁶

Hürriyet Gazetesinde önemle üzerinde durulan konular, bir meclis teşkili ve hükümet görevlilerinin icraatından bu meclise karşı sorumlu tutulmasıdır. Yani meşrutî sistemin devletin yeni idare şekli olarak belirlenmesi, kuvvetler ayrılığı prensibinin benimsenmesidir.³⁷

Osmanlı Devleti'nin meşrutî yönetime geçişinde, Tanzimat gazetecilerinin önemli katkıları oldu. Bundan dolayı Mithat Paşa, Kanun-i Esasi'nin hazırlık sürecinde Yeni Osmanlılar'dan Ziya Paşa'yı Maarif Müsteşarlığı'na, Namık Kemal'i de Şura-yı Devlet üyeliğine getirdi.³⁸ Ziya Paşa ve Namık Kemal, Kanun-i Esasi Encümeninde görev alarak, çalışmalar yaptılar. Öte yandan bir diğer gazeteci Ali Suavi, bazı vatandaşlar tarafından ilk Meclis-i Mebusan'da üye olarak görülmek istenir ve bunun için imza toplanır. Ali Suavi 746 numaralı Vakit Gazetesine gönderdiği yazıda kendisine duyulan hüsn-ü zanna teşekkür eder.³⁹

Sonuç

Tanzimat Fermanı'nın ardından Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan fikir gazeteciliği, ülkenin sorunlarının eleştirel bakış açısıyla tartışılmasına olanak sağladı. Bu süreçte dönemin aydınları kaleme aldıkları makalelerle, devletin problemleri hakkında görüş beyan etmeye, kamuoyu oluşturmaya başladı. Ancak bu durum çok geçmeden Babıâli ile gazetecileri karşı karşıya getirdi ve Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa, Kararname-i Âli'yi yayımladı. Gazete kapatılması, sansür ve sürgün

36 Ebuzziya Tevfik, *age*, s. 362

37 Nalcioğlu, *age*, s. 213

38 Özgüldür, Yavuz - Serdar Özgüldür, “1876 Anayasası'nın Hazırlanmasında Mithat Paşa'nın Rolü ve Fonksiyonu”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 5, 1994, s. 311-348

39 Vakit, No: 746, 9 Teşrinisani 1293, (21 Kasım 1877) s. 4

gibi cezaları beraberinde getiren Kararname'nin ardından, bir çok gazeteci yurt dışına çıkmak zorunda kaldı. Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti ile Avrupa'ya giden gazetecilerden olan Namık Kemal ve Ziya Paşa da Mısırlı Prens'in desteği ile Babîâli'ye karşı muhalefete başladılar.

Namık Kemal ve Ziya Paşa, yayımladıkları *Hürriyet Gazetesi* ile hükümete ve uygulamalarına dönük sert eleştiriler getirirken, "usul-ü meşveret" ve "Millet Meclisi" gibi kavramları da Osmanlı toplumunun belleklerine yerleştirdiler. Namık Kemal ve Ziya Paşa, devleti oluşturan toplulukların temsil edildiği bir meclisin, problemleri çözüme kavuşturacağına ve hükümetin de bu meclise karşı sorumlu olması gerektiğine inanıyordu. Hatta Ziya Paşa İsviçre'de bulunduğu esnada konuyu bir adım daha ileri götürerek cumhuriyet idaresi ile şahsi idare arasındaki farkları kıyasladı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin meşrutiyet yönetimine geçişi, Kanun-i Esasi'nin ilanı ve Meclis-i Mebusan'ın açılmasına kadar geçen sürece Namık Kemal ve Ziya Paşa kalemleri ile katkı sağlamışlardır. Bu yönleriyle demokrasi tarihinin köklerinde yer alan Tanzimat aydınları, kendilerinden sonra gelen nesillere de ışık olarak, başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere cumhuriyeti kuran kadroları da etkilemişlerdir.

KAYNAKÇA

Çelik, Hüseyin, **“Ali Suavi ve Dönemi”**, İstanbul, 1994

Ebüzziya Tevfik, **“Yeni Osmanlılar Tarihi”**, Bugünkü Türkçeye Uygulayan Şemsettin Kutlu, İstanbul, 1973

Engelhardt, Eduard Philippe, **“Türkiye ve Tanzimat, Devlet-i Osmaniye'nin Tarih-i Islahatı 1826'dan 1882'ye”**, Yay. Haz.: Erol Kılınç, İstanbul, 2017

Eryılmaz, Bilal, **“Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme”**, İstanbul, 1992

Karal, Enver Ziya, **“Osmanlı Tarihi V. Cilt Nizam-ı Cedid ve Tanzimat (1789-1856)”**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2007

Koloğlu, Orhan, **“Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi”**, İstanbul, 2015

Kuntay, Mithat Cemal, **“Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında C. I”**, İstanbul, 1944

Kuntay, Mithat Cemal, **“Sarıklı İhtilalci Ali Suavi”**, İstanbul, 2014

Mardin, Şerif, **“Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu”**, Çev.:Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İstanbul, 2015

Nalcioğlu, Belkis Ulusoy, **“Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu”**, İstanbul, 2013

Topuz, Hıfzı, **“II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi”**, İstanbul, 2003

Tütengil, Cavit Orhan, **“Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1867-1967)”**, İstanbul, 1985

Aktel, Mehmet, **“Tanzimat Fermanı'nın Toplumsal Yansıması”**, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, 1998, s. 177-184

Kahraman, Alim, **“Türk Edebiyatı”**, TDV (Türkiye Diyanet Vakfı), İslam Ansiklopedisi, Cilt: 28, Ankara 2003, s. 121-125

Uçman, Abdullah, **“Tanzimat'tan Sonra Edebiyat ve Siyaset: Nâmık Kemal ve Ziya Paşa Örneği”**, Türkiyat Mecmuası, c. 24, 2014, s. 113-128

Okumuş, Ejder, **“Gelenek, Kimlik, Bireşim: Kültürel Kesişmeler ve Sanat” Uluslararası Sempozyumu Bildirisi”**, Ankara, 2005, s. 9-36

Özgüldür, Yavuz - Serdar Özgüldür, **“1876 Anayasası'nın Hazırlanmasında Mithat Paşa'nın Rolü ve Fonksiyonu”**, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma

ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 5, 1994, s. 311-348

İslam Araştırmaları Merkezi, Mustafa Fazıl Paşa, **“Paris’den Bir Mektup”**

Hürriyet: No: 1, 2, 4, 24, 25, 68, 78,

Muhbir : No: 32

Tercüman-ı Ahval: No: 1

Vakit: No: 746